

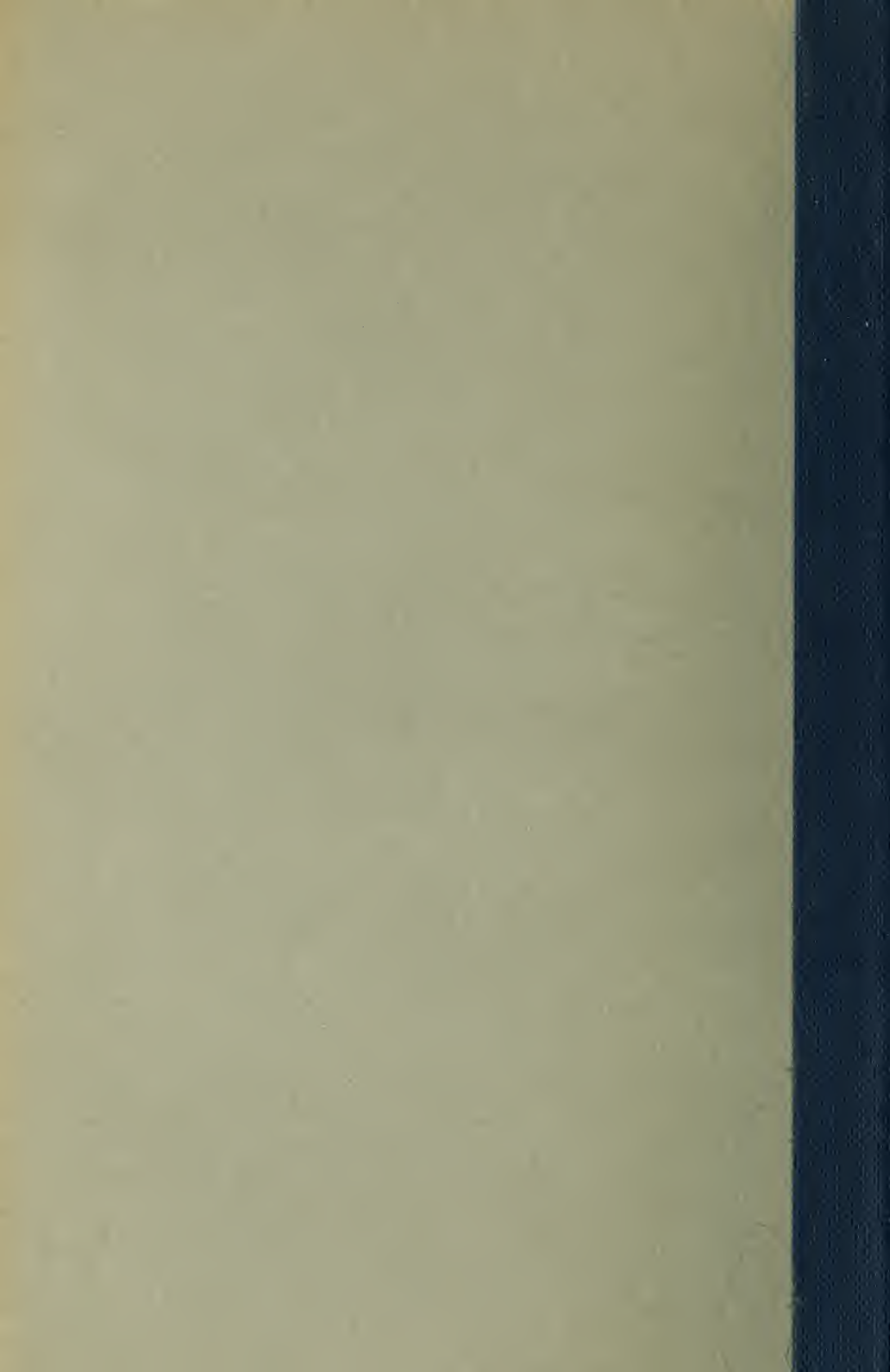

3 1761 08819703 3

LU
V9739ned.2

Vovchok, Marko (pseud.)
He do pari.

Title transliterated:
Ne do pari

Марко Вовчок.

О пари. Панська воля. Максим Грімач.

Отець. Андрій. Два сини.

Народні оповіданя.

Галицька Накладня.

З друкарні Оренштайна Кисілевського в Коломії.

Ruthenian Book-Store

850. Main Str.

Winnipeg.

CANADA.

В оправі коштує 50 сот.

Галицька Накладня
ЯКОВА ОРЕНШТАЙНА В КОЛОМИЇ.

Найдешевшим і найкористнійшим
є одна книжка (томик)

„Загальної бібліотеки“

Кождий є в стані за малі гроші набувати собі сі прехороші томики і в сей спосіб покласти основу все вартісної домашньої бібліотеки.

В „Загальній бібліотеці“

друкують ся найзнаменитші твори найліпших і найкрас. писателїв всіх націй. Значнійший обєм, великий друк, отже для кожного ока виразний і здоровий, добрий папір формату великої вісімки суть додатними сторонами видавництва.

Деякі книжки

суть ілюстровані

і з вартісними літературними замітками

обясненнями і вступом.

Vovchok, Markolpsew

МАРКО ВОВЧОК.

Не до пари. Панська воля.
Максим Грімач. Отець Андрій.
Два сини. Данило Гурч.
Свекруха.

Ne do pari...

----- НАРОДНІ ОПОВІДАНЯ. -----

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.

Ruthenian Book-Store
850. Main Str. WINNIPEG.
CANADA.

LU

V9739ned:2

583377

1. 5. 54

Не до пари.

I.

Як не живи, а лихо не мине. Так уже нам Бог дав, така вже доля наша...

Була в мене небога; при мені вона й зроста, бо сиротою зостала ся з малечку. Я й батька і матір її поховала і оплакала; я й її розуму навчала і добра її гледіла. У неї була й хата славна і селидьба і скрині такі на колесах, що було перехилиш ся тай дна рукою не достанеш.

Живе вона в мене веселенька собі, а хороша!... Така чорнобрива та ясноока, та уста румяні, та станочок стрункий! А що весела була, жартовлива!

І хазяйка з неї добра, роботяща. Як дійшла вона літ своїх, то я без клопоту хліб їла: вона й зробить усе і доглядить усього і обміркує все і хату мені звеселить.

II.

Живемо ми оттакеньки приятненько собі та любо. Коли — разом я помічати стала, що

Парася щось сама собі думає та думає. Голосно словця не скаже, весело не засьмієть ся, не гляне. І змарніла трохи.

Мені вона не признаєть ся, а я не питаю. Ходила вона і на улицю і на вечорниці. Іде було й скаже: — Тіточко голубочко! я піду до дівчат, або там куди; а тепер уже випурхне з хати, не питаючи мене.

III.

Одного вечора вернулась вона така тиха, а весела; хоче ніби щось мені сказати і не каже.

— Що, Парасю-голубонько? що тобі доброго трапилось?

А вона все варуєть ся мені сказати, тільки гляне та счервоніє. А я все наполегаю: скажи, та скажи!

Вона встала і говорить тоді: — Я тіточко мила... Я вже хутко заміж піду.

— Боже тобі поможи! Нехай мати Божа щасте-талан дає!

Питаю, за кого вона думає.

— За Семена Палія.

— Ох, дитино моя! Чи то-ж до пари? — кажу.

— До пари, до любої вподоби! — одкаже мені гордо.

IV.

А Семен Палій той та був на все село чудний та дивний. Багатир був, а жив як убогі люди живуть. Він було не приїдає, а втрає ярмаркуючи. Чи він продає, чи він купує, то все не на користь собі, усяке його ошукає, аби хто схотів. Не те, щоб він був так собі: розумна в його голова була і словом він було впоїть тебе, як медом; а про те дивний, якийсь дивний з його чоловік був. Таких людей я й не бачила. Було іноді на його ніби щось найде: лежатиме цілісінський день у городі, наче недужий, або ніч проблукає по степу, на полю. Хто його знає, що йому!

V.

От я й викладаю все теє небозі. А вона... звісно вже, що дівчина не в важає ні на віщо, полюбивши. Любить, то вже любить. Хоч і знає, що буде недоля, та не боїть ся, — про свою долю байдуже!

Радила я й просила. Вона плакала, слухаючи: а до Палія Семена душа її, як той метелик до огню — не одженеш, не зупиниш. Що мені робити? Не зважилась розлучати, поблагословила.

VI.

Тай сама радувалась, дивлючись на жите їх миле та любе. Прийду було до них у гос-

тину — сидять у купці. Що ж то за щасливі! Що-ж то за хороші! Як я до його придивилась, прилюбилась, моя матінко, — то він мені за дитину рідну став. Такий у його погляд був, така мова, така краса, що рідне тобі тай годі!

Прибіжить, було, Парася до мене на хвилиночку... Господи, яка весела, яка щаслива!

— А що Парасю?

— Та добре мені, тїточко-серденько, добре мені! Любить він мене дуже. І кроку від себе не відпускає; все просить співати. — Сідай коло мене, співай мені, пташко, співай! — От я й співаю, а він слухає та дивить ся мені в очи... Що то за очи Господь йому дав!

— А хазяйствечко як? — питаю.

— Та хазяйствечко нічого тепер. Добре, все добре, Я вже так порядкую, та гожу йому!... А він ,тїточко, він усе не дає діла робити, — їй-же Богу!... Пораюсь там коло' печі, або що, а він: — Чого се так довго, Парасю? — Та я для тебе, голубе, щоб ти смашнійше ззїв. — Байдуже, — каже, — мені про те, серденько! Ось іди сядь коло мене, та обійми, та будемо говорити, як у сьвіті жити, як люди живуть у сьвіті. — І як почне він, тїточко, розмовляти, то я й позабуваю все, що там розпочала робити і що до чого. Схаменуись, то аж сором, яка з мене господиня... Тепе-

реньки я вже розумнійша стала, пораюсь, мию, шию... А він, дивлюсь, і осмутніє і похмурий такий стане і не їсть, не пє нічого. А я прошу, а я прошу: — Та хоч покоштуй, та хоч губою приторкнись! Воно добре, не аби яке. — Де-ж не добре, коли ти своїх ручок доложила, та ще й думок! — ніби сьміючись із мене, говорить. А я його цілувати, — тоді він ізнов веселий.

VII.

Я було радію, слухаючи того її щебетання. Не було й гадки, щоб усе те щастє у велике лихо повернулось. Хоч Парася вже не вчащає до мене, як перше, та я все думаю: — Се того, що вона там собі у щастї та в розкоші. Сказано: „Добре дядькови, то й Бога забув!“ — От, якось я зібралась, тай пішла до них у неділю. Хата зачинена. Я тоді в садок і бачу — сидять вони в купці, тільки чогось обойко невеселі; сидять собі мовчки.

А садок у них на горі зеленів аж до самісінкої води. По під садком річка широко в берегах іде. По тім боці жита половіють; чутко — млин меле і чуєш і бачиш — шумлять і хилять ся верби та греблі і все благий вітерець тягне...

Вони під грушою сидять. Він дивить ся

кудись далеко, а вона на його. Підхожу — обоє жажнулись.

— Боже поможи! Здорові були!

— Просимо!

Витають, говорять; а все мені здається — щось не так воно, як перше було. Посиділа я в них, тай до дому беру ся.

— Проведи-ж мене, Парасю! — говорю їй.

Вона й пішла мене проводити.

— Парасю, — кажу, — чого се ви такі сьогодні? Що вам таке?

А вона: — Нічого, тіточко, їй-же Богу нічого!

І не сказала. Так ми й попрощали ся.

Іду я собі та все думаю: — Чого вона така неспокійна стала? Що там у них коїть ся? А може, — думаю, — посварили ся трохи? То й помирять ся, мої голубята.

VIII.

І жду я її, жду; а її нема. Хоч коли на роботі й побачу, то на хвилиночку.

— Чому не прийдеш, не одвідаєш?

— Прийду, прийду, тіточко!

А сама все не йде і вбачаю — марніє тай марніє Парася моя.

Іду я знов до неї. А зима вже морозами кріпкими укріпила. Прихожу — вона в печі розпалила, а сама сидить на долівці — і голо-

ву схилила і руки опустила. Чи жива, чи не жива?...

— Ох, побила мою Парасю лихая година! — думаю.

— Парасю! кажу.

Тоді вона звелась і стала, блідая і понурая.

— Скажи мені, дитя моє, скажи свою пригоду!

Вона мовчить та на поломя дивить ся. А я прошу, я прошу й плачу. Вона все тільки на те поломя дивить ся. І довго я просила, а вона дивилась; а далі, обертаючи до мене голову: — Чоловік не любить! — промовила.

— Як не любить, Парасю? Бог з тобою!

— Не любить! — вимовила, та так з душі якось вимовила, що од разу я віру поняла.

— Перше любив, тепер не любить.

— Що-ж, він тебе обіжає? — питаю. — Може бє?

— Ні, не бє, не обіжає, — тільки не любить: не гляне, не пожалує, не всьміхнеть ся...

— Що се вам стало ся? — говорю.

— І сама не знаю, — каже. Я годила його, я любила його, — та доля моя така!

— Може за що угнівав ся на тебе?

— За щє? Хиба я не слухаю? Ото було у літі, як сидимо в садку, він мені показує: — Дивись, яка вода чиста! Як у очеретах гу-

де, — слухай!... — То я спершу було не дивлюсь, не слухаю — не хочу. — Лучче я тебе поцілую! — було кажу йому, — що мені там дивитись!... — Бачу, що він здвигає брови, то я вже потім і прислухалась і придивлялась; наче-б то з роду того не бачила, — йому на вгоду. Знов, умер тут оттой Лисенко, та вдова продавала худобу, — я просила його: Купи! Дешево купиш у неї. — А він мені: — Сирітським добром забагатіти хочеш, Парасю? — А я йому довожу, що все одно — куплять люди. — Та не ми!... — Бачу, що йому слухати тее чогось гірко, я й змовчала собі... Ні, тїточко, я його слухала, та се вже мені таке шастє!

ІХ.

А тут саме він увійшов у хату. Зняв шапку, привитав ся, а сам гордий та похмурий.

— Змерз! — каже.

Як схопить ся Парася!... Дмухає на огонь і кожух його струшує і веть ся, як горлиця, коло його.

А він — такий хороший, я й не бачила його, здаєть ся, таким, — простяг, гріє руки над поломям червоним. А як Парася навернеть ся на його очи горді та смутні, одвертає од неї очи...

Хотіла я щось порадити, сказати, та не сказала нічого, пішла собі до дому.

І скільки вже я раз хотіла до них піти, та як згадаю — не піду. Як згадаю, що стояв він гордий та спокійний такий, матінко!... Ні, не піду! Вже не pomoже!

Панська воля.

I.

Старий Якименко оженив сина, та таку-то вже невісточку собі взяв, що й не сказати! Білолиця, гарна і весела, а прудка, як зайчик: і в хаті і на дворі веть ся, порядкує, господарює, і співає, й сьмієть ся, аж геть чути її голосок дзвенячий. Аби на сьвіт благословилося, уже вона й прокинулася, як рання пташка, і клопочеть ся й бігає. І свекру догодить — вслужить, і чоловіка пожалує, і діло в неї не стоїть — зроблене все. Живуть щасливо, любенько; старий, на їх глядячи, тільки Бога милосердного дякує.

Одно й журило їх, що діток Господь не дає. Вона, було, як де попаде чужу дитинку, то вже й цілує, і милує, а сама зітхне тяжко. Аж ось послав їм Господь, — уродилась дівчинка. Так-то вже кохає та пестить Горпина свою первістку, і з рук не спускає; аби прокинулось, аби поворухнулось — уже вона

й коло колиски: і хрестить, і цілує, і колише, й співає над нею. На панщину поженуть — дитинку з собою несе, та вже й мостить ся там з нею; сама робить, а око біжить до дитинки.

Ото було молодиці й жартують: — А що — кажуть, — ваша дочка, Горпино?

Вона й почне: — Та вже всьміхаєть ся, сестриці голубоньки, і рученята до мене простягає; вже знає мене; ні до кого не йде, тільки до мене. Свекор бубликом манив — не хоче! І в долонечки вже плеще! Вийду я з хати та зза дверей і дивлюсь, а воно й водить оченятами — шукає мене!

— Розумна, розумна зросла! — кажуть. — Готуй лишень посаг та рушники: хутко й сватати-муть!

А дівчинка, справді, як та квіточка розпукуєть ся; таке славне дитяточко, веселе й здоровеньке, на пречудо!

II.

Тут умер наш пан; почав молодий господарювати. І старий був недобрий, а сей такий лихий, що нехай Господь боронить! Так людий жене — гірш, як тих волів. Отсе три дні панські одбудем, а четвертий за подушне, п'яниця й субота якись толочні повидумували. А яка толока? Не то страви, тай хліба не дають.

День при дни, день при дни робимо. Перше все сподівались: молодий пан буде добрий, тай діждали собі доброго! Він був не дуже багатий, а жити пишно, у роскоші великій хотілось, по-панськи! Що йому до того, що люди було на ниві падають? Він собі то коней заведе таких, що як змії, то коляску купить новеньку, то у місто поїде — там втратить ся. А нам іще було кажуть сусідні панки (вони находять часто з чужими людьми в розмову, а своє, то бють так, як і великі пани, — аби рука досягла); то й кажуть було: — Десь у вас тепереньки пан добрий дуже! Так говорить, що аж лихо! Що мужиків треба і наук учити, і жалувати, і не знать-що! Десь його мудро дуже навчено!

А се справді — перше говорив, що й хати нові поставлю у три віконця, а потім, то й старі розвалились! Може його й на добре вчено, та, мабуть, панську істоту не переробиш!

Все село, як за стїну засунулось: такі смутні всі, що сумно й глянуть! Тільки Горпина трохи веселенька, тішить ся малою донечкою, то й про громадське лихо забуває. Та не минула і її лиха година! Занедужала дитинка, кричить, плаче. Горпина й сама плаче над нею, та нічого не врадить. Бігав старий свекор до лікарки — нема дома, та навіть

і з молодиць нема нікого; всі на панщині. Далі й за Горпиною прийшли: — Чому не йдеш?

— В мене дитина не здужає, — каже вона, плачучи.

— Панови треба роботи, а про твою дитину байдуже.

Мусіла йти. Узяла дитину, обгорнула тай пішла.

А воно, біднесеньке, кричить та кричить. Дійшли, пан стрічає сам, такий гнівний, — крий Мати Божа! Почав словами картати, а дитиночка на руках так і пручаєть ся — кричить. Пан іще гірш розгнівав ся: — Геть ту дитину, — гукнув, — геть! треба мені робити, а не з дитиною панькатись!

Звелів десятнику до дому однести.

— Ой, паночку, голубчику! — благає його Горпина плачуща, — нехай же я хоч однесу сама! Паночку мій, будьте милостиві! се моя дитинка єдина!

— Неси, неси, — каже на десятника, — а ти роби діло, коли не хочеш кари здобути.

Понесли дитинку полем. Іще довго Горпина чула дитячий плач, жалкий та болезний; далі все тихше, а там і зовсім стихло.

III.

Як вже вона там робила сей день, — у вечері прибїгла до дому, аж дух їй захвати-

ло : — Дитинко моя! донечко! Чи ви-ж доглядали її, батеньку? Скажіть же бо, що й як?

— Та годі побиватись, дочко, — каже старий свекор, — дякувати Господеви, втихло трохи.

Та не на довго: в ночі прокинулось ізнов, та ще гірш страждає, аж горить. Радилась Горпина з бабами — нічого не ввадили, нічого не допомогло ся. А тут день уже нахопляється ся, треба на панщину йти. Згадала Горпина, що чула колись, як дитина не спить, то настояти макові головки на молоці, тай дати випити. Так вона й зробила. — Нехай хоч воно одпочине — не мучить ся, — думає. Як дала їй, дитина зараз і втихла, засипати почала, та так кріпко заснула — і не здригнулась, як крикнув десятник на весь голос : — На панщину!

Положила Горпина дочку в колисці, перекрестила тай пішла, плачучи.

Як там її лаяли, як на неї сварились — і не слухав, аби їй до вечора діждати: Перемучилась день. От сонечко вже за синю гору запало, от уже й вечір. Біжить вона до дому, біжить... Убігла в хату: тихо й темно. Вона до колиски, за дитину, — дитина холодна лежить: не ворухнеть ся, не дише.

IV.

— Тату! — скричала.

— А чого, дочко, мене лякаєш? Я був задрімав. Мала спить і досі.

Горпина й слова не промовить, обхопила дочку руками та наче й замерла. Старий ізнов задрімав. — Сьвітла! сьвітла дайте! — крикнула, — тату! сьвітла!

Старий викресав багаття.— Що се з нею подіяло ся? — думає, та як засьвітив, глянув, так і прикипів на місци. Стоїть серед хати Горпина, аж почорніла, і страшно дивить ся, а на руках у неї мертва дитина.

— Дочко, — промовив старий, — дочко!

— А що, — одмовляє, — бач, як помогло ся! Затихла моя дитина — не кричить! — А далі як заплаче, як затужить, — де ті й сльози брали ся! Так і ллють ся струменем.

Почули люди, прибігли, говорять до неї, вмовляють. Вона мов і не чує і не одірвуть од дитинки. Чоловік ходить сам як не при собі; свекор аж занедужав.

Стали похорон ладити. От уже й домовинку принесли новеньку, всипали квітками пахучими, то зіллєм.

— Горпино, — кажуть, — дай дитину.

Не дала. Сама обмила її й положила. Час уже й нести, а вона стоїть — дивить ся. Люди до її говорять — не чує, не слухає.

Одвели якось, узяли й понесли. Глянула вона тоді вперше округи, перехрестилась і собі пішла. Куди люди ступлять, туди й вона слідком за ними, за тою домовинкою; іде, слова

не промовить. І в церкві д^остояла мов спокійна, та як стали ховати, Боже мій милий! так і кинулась за дитям у яму. Ледви вхопили її та принесли до дому, мов неживу.

Хорувала вона тяжко тижнів зо три. Якось Господь помилував, вернув здоровля, та розум не вернувсь! Така вона стала якась — не при умі. Цілісінський день ходить мовчки, та городній мак збирає; а спитати — на що? — А се — каже, — для моєї дитинки. — В зимку, то все плаче: — Нема маківок! Чим мені донечку ратувати?

Аби почала перша маківочка бреніти, вже й углядить і зараз вирве й любує ся нею, не натішить ся. То ще діло робить, пораєть ся, а тільки зацьвітуть маки в городах, вона й хату покине і не вийде з тих маків. Ідеш по-над городами, то й бачиш: сидить між повними маківками в білій сорочці, гарно убрана, у намисті, й сама ще молоденька, — тільки, як роса біла; сидить та перекидаєть ся маківочками, і всьміхаєть ся, як дитина... А маки процьвітають, і білим, і сивим, і червоним квітом повно.

Максим Грімач.

I.

Не за вас се діялось, — давно колись, як панувала на Україні в двійці Польща і Московщина. Московщина обладувала Україною сьогобочною. Застави хоч і стояли, та не густо; сторожа не пильнувала так, як тепер по Збручеви, чи що; то Дніпром ручійші людці перевозили всяке добро, не оплачуючу: шовки, оксаміти, парчі-сутозлоті, пахучі шафрани й крами дорогі, в барильцях щире золото і срібло.

Саме проти Черкас, нижче Домонтова, сидів хутором над Дніпром Максим Грімач, то сей і довгенько кохав ся в тому. Такий то багатир! Ходив у жупанах та в сапянцях та в атласах. І хороший був: повновидий, чорнобривий, чорноусий, а веселий, а жартовливий! Було, як вийде в неділю поміж люде, то так його і обступлять. Дуже його любили.

— От, — каже було хто з громади, — ти, брате Максиме, зовсім у пана вбрав ся!

— Еге-ж, братіку, вбрав ся! Вбирайтесь лишень і ви, добрі люде! Добре панам жити, кат їх не взяв! Уже тепер годі за вас підставляти шию, годі! Буду їсти та пити, та хороше ходити, — звісно, так, як панови вельможному годить ся.

А такий був: нехай тільки станеть ся кому з нашого села пригода — головою ляже, а виратує; нехай зачепить хто чужий, то й не збудеть ся лиха: налетить, як той вихор нагальний, до щенту викорчує. Колись шляхтич да запяв козаче поле, то він і хату його спалив і попел розвіяв і самого протурив за Дніпро. Коли жив, то може й доси памятає, які нагайки-дротянки плели ся в пана Максима Грімача.

Був Максим удовець, мав дві дочки. Одна — Катрею звали — вже дівчина доросла, а хороша та пишна, як королівна; друга — Тетяна, так собі, підліток, невеличка; звиваєть ся було в дворі, або в віконце виглядає, як ясочка. Жили вони в батька у роскошах.

Ото було, як о півночи, то й пливуть човни Дніпром, тай пристають під старою вербою; а пан Максим їх веде до сьвітлиці тай приймає що треба. Забулось, як на імя того пана, що пересилав йому човнами все те добро. Він держав ся в камяній печері поміж горами,

над Дніпром і ніхто про те не знав, крім купки вірних козаків.

II.

Найчастійше припливав молодий козак Семен, уродливий парубок, хисткий, як очеретина, сьмілий, як сокіл, — і щиро покохала його наша гордовита Катря.

Сватають її багаті люде й хорошого роду, — один і другий і третій. — Не хочу, не піду!

— Слухай, дочко! — Каже Максим, — багацько ти гордуєш, рибочко! Сватають тебе перші люде в селі, парубки все молоді й хороші, — чому не йдеш?

— Мені байдуже, що вони молоді і хороші, коли моє серце не до їх горнеть ся.

— А до кого-ж, доню? Слухай лишень, моя дитино: я тебе не буду за їх силувати, тай за бурлаку не віддам, нехай він хоч і місяця з неба схопить. Не оддам, дочко! Як тобі кажу, так і буде. Слово в мене батьківське кріпке, сама знаєш!

— Знаю, таточку! А якого-б ви собі зятя бажали?

— Вільного козака, дочко, щоб сам собі паном був, нікому не кланявсь, — от якого!

— А як буде сам собі пан?

— Тоді з Богом!

— Ну, я буду дожидати.

— Дожидай, моє серце, не бороню. Хто-ж він такий? Я щось примітив...

— На що вам знати, таточку! Нехай перше визволить ся, тоді й знатимете.

— Добре, моя люба дитино, нехай!

Як почув Семен то й каже: — Що-ж робити, Катре моя кохана! Треба ждати! Я в свого пана вже третій рік добуваю, останній. Як послужить доля, то сього року буде велика здобич. Отаман мене не скривдить: чоловік він шановний. Подякую йому за хліб, за сіль, наглежу де хуторок красний, тай поклонюсь тоді твоєму батькови... Тільки люби мене вірно, моя дівчино!

Ждуть наші голубята. Не плаває — літа Семен Дніпром, тільки човен синю хвилю розбиває.

Ладять ся козаки в дорогу, Семен із ними. Виражають ся козаки на здобуток.

— Соколе мій, козаче! — Каже Катря, пригортаючись до його, — коли-ж ти вернеш ся? чи хутко?

— Хутко, моя рибчино, хутко! Зацьвіте перша вишня у твоєму садочку, закує сива зозуля — я припливу до тебе, припливу не наймитом — вільним козаком, Катре!

Рушали козаки в осени, казали дожидати на весну.

III.

Сидить Катря в сьвітлиці, вишиває шовком рукави та рушники та все в віконце поглядає : чи крутить завірюха, чи вже сніг тане, чи хутко то теплом повіне.

Скресла крига, пройшла. Шумить Дніпро, сивіє й чорніє і плескає в береги ; розвивається верба, зеленіють очерети. Весела наша Катря ходить собі та поглядає.

Зацьвіли вишні, прокувала сива зозуля. Красно в садочку ! Послав ся зелений барвінок, голубо зацвив ; червоніє зірка ; повив ся горобиний горошок ; вовча ступа попустила широке листе ; цвіте-процвітає мак повний — і сивий, і білий, і червоний ; роскинувсь по землі синій ряст ; розрослась зелена рута. Поміж тим квітом — сама, як найкращий квіт, — похожає Катря, похожає та з синього Дніпра ясных очей не зводить ; а тільки зійде місяць та посипле іскорцями у темну воду, Катря вже й під старою вербою в березі. Пильно дивиться вона, придивляється, чи не пливе хибкий човен, чи не править тим човном ставний та любий козак.

Минає тиждень минає й другий... Якось сидить вона під вербою, а ніч зорешлива та тиха ; тільки соловейко свище та гуде Дніпро. І замиготіло щось оддалік, ніби чорна чаєчка...

близче... Се човен! Летить, мов на вітрових крилах. Вона аж рученьки до його простягла... Який же то козак правив човном?... Се не Семен... От уже він і коло берега, схилив ся на весельце, свиснув в раз і другий... З хати вийшов батько. Катря припала за вербою.

Вийшов старий Грімач тай питає: — Які вістки?

— Лихо, пане Максиме, — каже козак, — лихо!

— А що там таке?

— Позавчора перед бурею, о півночі, горіла береза (а козаки, було, як треба дати звістку, що йдуть, то й запалять березу, або друге яке дерево над Дніпром); от ми примічали та вчора й виїхали на зустріч... Нема нікого... тільки Дніпро потрошені човни носить...

— А велика була буря?

— Я й з роду такої не бачив! Дуби так з кореня й вивертає; дощ комиші позсікав, як шаблею; Дніпро — аж пісок зо дна викидав... ніч темна-темна, тільки блискавка блискає. А як грім гримне, то наче всі гори наддніпрянські луснуть.

— І ніякої чутки?

— Нема чутки, пане Максиме! Ми вже міркували, тай отаман з нами розсудив, що всі наші хлиснули Дніпрової хвилі...

— А жваві були хлопці, брате! О, жваві хлопці!... Ну, ходім до хати.

— Тепер уже вільний козак мій жених, тату! Вільного собі зятя діждали!

Старий — зирк! се його Катря стоїть проти місяця, біла-біла!

— Господь Бог із тобою, моя дитино! — крикнув він, ухопивши її за холодну руку.

Вона глянула йому в вічі, визволила руку і пішла, не промовила й словечка.

IV.

Повів він козака у сьвітлицю, пошанував, випровадив тай знову до дочки.

Вона сидить у садочку та вінок плете з червоного та білого маку, зеленим барвінком перевиває. А сонце саме сходить зза Дніпрової кручі.

— Дитино моя, Катрусю! — каже старий, сидючи коло неї, — послав тобі Господь велику тугу на серце... Зведи-ж бо головку, доню, та глянь на старого батька!

Вона ізвела головку, глянула на його.

— О, доню! Яка-ж ти стара стала!

— Ні, тату, я ще молоденька, — зітхнула вона тай знов за вінок.

Як уже він її розважав, як умовляв, а вона знай плете свого вінка і словечка йому не миркне.

Пішов старий, покликав меншу дочку: — Тетяanko! Иди, моя рибко, до сестриці: вона у великій печали, — розважатимеш її!

— А що там? А де ж вона?

Прибігла в садочок: — Сестрице! Катрυσю сердечко! Чого ви сумуєте? От уже й літечко на дворі... — А сама обхопила її за шию ручечками.

— Сестричко моя мала! Щебетушечко моя нерозумна! — жалує Катря малу.

— О, да який же вінок ваш красний, сестро! Да який же красний! Сестронько любонько, коли-ж ви його візьмете?

— В вечері візьму...

Повісила вінка над водою тай гуляє по садку, водячи сестричку за ручку; а ся щебече собі.

Кличе батько обідати. Прийшла й сіла кінець стола; своїми білими руками меду батькови наливала й розмовляла. Тільки, як старий не заходив, нічого не говорила про себе.

У вечері ввійшла до батька і поцілювала його в руку. Старий схопив її за голову: — Катре, дочко моя нещаслива! Нехай тебе Мати Божа помилує!

І малу сестру прийшла обняла і пригорнула до серця.

Вийшла знов у садочок. Так то гарно убралась! Сорочка тоненька й плахта шовкова

пояс — сріблом цвіткований, черевички високі; дрібно-дрібнесенько русу косу заплела і золотий перстень блищить на правій руці.

Прийшла над воду і зняла свого вінка, що сплела ранком, зняла тай каже: — Не зі-
вяв ти, мій маковий вінку! — і наложила той вінок собі на голівку. А на самому березі верба — аж геть попустила віти на воду. Вона й сіла коло вербового кореня дуплиного, схилила головку на білу ручку; взяли її думки та гадки. Там, під кучерявою вербою, і освітив її місяць — хорошу і смутну, у маковому вінку.

Як заіскрився місяць у воді. — „Вже ясний місяць зійшов“ — каже (а то, було, як любились з Семеном, місяць зійде -- він і пливе до неї), тай ступила на вербову віть... Зійшла, як на хибку кладку, поглянула на всі сторони тай кинулась на самий глиб...

V.

У ранці гомін та тривога по двору. Тетянка плаче, старий Грімач без шапки ходить, розхристаний, та все питає: — де моя Катря? Де моя дитина люба?

Кинулись до води — тільки вінок маковий плаває, кружить...

Зачинився старий Грімач; аж п'ять років

не виходив за свої ворота. Одцурав ся й отамана і здобичи. Посивів, як той голуб сивий.

Дав Господь дождати другої дочки видання. Висока та ставна, та чорнобрива! Висвтали її хороші люде, — сотник молодий і на лиці дуже гарний. Бучне весіле справили: од її двору аж до церкви червоною китайкою вислали; срібними кубками гостей частували. Да й понаходило їх чимало: в хаті і на дворі і коло брами — аж усю улицю вдовж за-красили! Цілий тиждень гуляли.

По весіллі поблагословив старий молодят, випровадив на господу... Сумно старому Максимови самому в хаті; глянув тоді на Дніпро тай згадав старшу дочку, а сльози йому на сивий вус покотились...

— Катре! Катре! Дитино моя хороша! Загубив я твій вік молоденький!...

Отець Андрій.

(Знай, ляше !)

I.

„Ох, Боже мій, Боже, що та любов може!“ як то у пісні співають.

У нашому селі був чоловік Петро Самійленко. Він мені й родич доводив ся. Чоловік був дуже добрий, до своїх щирий, з роду віку нікого не скривдив. А веселий був ! Як коли в празник зберуть ся люде до хати, почне він точить : як Жид на війну їхав, або як коптан зорі лічив, або про ляхів. От, ляхів тільки не любив дуже : і в вічі ляхови не подивить ся. Якось зморщить ся, да все чмихає, або чхає. Пан наш, оконом, і питавсь таки його : — Що се тобі, Самійленку, таке ? — А він йому : — Таку, пане, натуру маю : аби побачив такого пана, як ви, зараз і чхати. Мабуть, якась вража відьма так мені починила, як ще маленьким був. — Отсе, бувало, як ідуть пізно люде по селу та регочуть ся, то хоч і не питаї — од

Самійленка. Жінку він мав добру, роботящу ; діточок Бог дав тільки дівчинку Оксану. Росла вона, як утя на воді і пещена була така, бо сказано — єдиначка. Іде мати на город, або до сусіди — і Оксана за нею, як клубочок, котить ся. Треба старому в поле — дочка ввяжеть ся за татом. Цокотуха така, весела, як рибка, а проте розумне і слухняне дитятко.

II.

Зрівнялось їй дванацять годочків ; помер старий Самійленко, нехай царствує ! Дуже зажурих він жінку ! Хоч вони й заможненькі були, мали хату гарну і худобу, та все без його zostались як сироти.

Прихожу до їх — дочка в садку, мов та зозулька кує, стара журих ся, поглядає по дворі тай каже : — Голубонько моя ! Неначе мені сьвіт завязаний ! Сумно мені, нудно мені ! Велика моя туга !

— На те воля, божа, моя любко ! — кажу я. — Плачем лиха не поправите. У вас дочка росте.

Вона тоді й каже : — Перед смертю Петро казав мені, що під старою черешнею, в садку, він срібні гроші закопав. — Нехай, — каже, — нашій Оксані буде ; і не викопуй їх, жінко, бо вражих ляхів не встережеш ся. Або отцю Андрію оддайте.

Ми зараз таки й пішли викопувати ті гроші. І справді знайшли глечик, височенький собі, повен грошей, а гроші все срібні, все карбованці. Полічили тай однесли до отця Андрія.

III.

Хутко по тих часах і мій чоловік помер. Пішла я на заробітки в город; стала в одних панів за наймичку. Була я там чотири роки, і добре мені було, поки панич не оженив ся. Узяв він молоденьку панночку і на личко дуже гарну. Вона зараз усе перевернула по своєму; нічим їй не вгодиш. — Ти говориш не так! На тобі хустка погана! Та надінь сукню! Яку отсе одежину почепила! — А я, як і тепер, у плахті і в запасці. І стару паню почне муштрувати було з самого ранку: — Що се ви, мамонько, без чіпчика вийшли? — Хтож то видав! Отсе, як мужичка, ходите! — Стара ввійде собі в хату до мене, або в садок заберець ся, та плаче-плаче! Покинула я їх, пішла в своє село.

Як побачила я Оксану, аж рученьками сплеснула. Вигналась висока дівчина, ставна, хороша; коса їй аж до пояса; а така ласкава, привітна, ввічлива!

А що хлопці дуріли! Яка вона молоде-

сенька, а вже свати не переводились у хаті. І хороші все люде сватали, багаті — не хотіла.

Полюбив ся їй один парубок, Тиміш Кряж. Він був не панський, казенний. Кохав і він її дуже. Де буде одно і друге туди біжить. На вечорницях, на улиці — все в парі, як ті голубята. Дожидали вони осени, думали вже побратись. Вже й барвінку на вінок набрали і рушники наготовили. І такі веселі були, щасливі! Любо було й подивить ся, помість сам одмолодієш.

IV.

Отже не думали, не гадали — накинuloсь лихо; побачив Оксану наш пан оконом, тай увязав ся за бідною дівчиною. Нема їй стежки вільної: і улицею не перейде, щоб він не догнав та не почав підмовляти... Далі велів її силоміць узяти до покоїв.

По селу, неначе хмара найшла — зашуміло. Громада зібралась, як ніч, сумна; молодиці кричать, плачуть; а мати — як нежива ходить. Радилась цілий ранок. Положили, щоб Оксану одбити в ляха того-ж самого вечора.

Тиміш зібрав парубків: — Братіки мої, товариші милі, допоможіть мені! — Засіли вони недалеко панських будинок, за могилою, а як смеркло, прикралась під самі вікна; дивлять ся — стоїть Оксана і рученьки опустила, біла,

як смерть, а пан оконом узяв ся в боки і сьмієть ся і заговорює, далі за руку її.. Вона як ухопила столик, що тут стояв, підняла над ним та так подивилась сумно, що, хлопці кажуть, аж нам серце похолонуло. Пан оконом погримав і вийшов, а Оксану знов замкнув. Парубки наші кинулись, тільки дзвеніло скло в вікнах, вскочили в ту кімнатку, вхопили Оксану тай помчали до отця Андрія.

V.

Я тоді служила в його за наймичку. Він удовець старий-старий; борода довга, біла, як молоко. Сидів він, читав Сьвяте Письмо, свічечка горіла, як убігли хлопці з Оксаною. Він устав та: — Боже благий! Боже мій милостивий! — каже, — де Твоя правда в сьвітї? Діти мої любі! Звінчаю я вас; ідїть до церкви.

Повів їх тай звінчав зараз. Поблагословив і казав не боятись нічого! — Я сам буду одказ держати!

А парубки тії — сказано, вітер у голові, молодь — видрали десь музики і повели молодих по селу, гукаючи, співаючи; пішли танці, ретіг... Цілу ніч гуляли і молодих од себе не пускають; оступили їх, як військом.. Ранком одвели до Тимошевого батька, а самі розійшлись на панщину, як і не було їх.

VI.

За Оксаною, як її викрали, то зараз пан збігав ся, кричав і бивсь у дворі дуже, — да за ворота не вийшов ; іще казав замкнути їх і сторожу поставив.

Як дознав ся-ж, що Оксана вже звінчана — мало слуги з сьвіту не зігнав і ус собі обірвав з серця ; о людей, то дуже обіжав. Побіг до отця Андрія, як з гіллі зірвався ; дверима стукає, грюкає, ногами тупоче — так храбрує !

Отець Андрій вийшов до його. Він зараз і крикнув...

Отець Андрій підняв руку та йому : — Бушувати в моїй хаті не годить ся. Я старий чоловік і служу Господеви ; утихомиртесь !

Той і стихнув до-разу.

— Хотіли ви бідну дівчину погубити... Чи в вас же не було сестри, або мати рідної ? Схаменіть ся ! Бог не попустив великого гріха, так ви метнулись тоді старого чоловіка обижати ! А любите, як люди величають добрим чоловіком. Горе вам ! Не обижайте бідних людей ! Я сього не подожду, поки жив. Я найду суд і розправу ! Ідїть собі з Богом !

Панок наш верть за двері, як опарений. З того часу і будинки отця Андрія обминає.

Два сини.

I.

Чоловік умер, двоє діток мені покинув, два сини. Треба мені заробляти, треба своїх діток годувати. Не справлюсь сама. Те продала, те продала — усе попродала. Важко нам убогим своє добро збувати, що воно в нас кровю обкипіло!

Збула... клопочу ся, бідкаю ся з ночі до ночі. Ніколи гаразд і діточками втішатись... А дітки ростуть, уже й вють ся коло мене і щебечуть, мої соловейки.

II.

Андрійко був у мене повновидий, ясноокий, кучерявий; веселий був хлопчик, жвавий. Було за день добре мені впечеть ся своєю пустотою, а ще лучче розважить. І посварюсь і поцілую його. Він був старшенький.

А що вже Василько — тихий, сумирний: і в хаті не чути і на дворі не видно. Був якийсь

задумливий з малку: Чи те, що він у таку тяжку годину народив ся, хутенько після мого чоловіка, чи таку вдачу йому Бог дав.

Андрійко село обіжить, — вернеть ся червоний, сьміючи ся, пустуючи; а сей гледи, під хатою де небудь сидітиме: землею пересипаєть ся, або зїлля всякі вишукує; розкопує щось — хробачка вигребе, або метелика вловить, — дивить ся, думає.. Гукне Андрій він увесь іздригнеть ся. А коли, то було ляже в садку, та цілісїнький день і пролежить нерухомо, мов прислухаєть ся до чого.

— Що се задумав ся, сину? — спитаю.

— Який сей сьвіт великий, нене!

— Ще хлопям був, приземком, а всі вже зїлля знав: і як зветь ся і де й коли процвітає і яким цьвітом; і коли пташки у вирей одлітають і коли прилітають з вирею — усе він тее знав.

— Се йому так Бог дав! — було мені кажуть люди. — Нехайте його, — се йому Бог дав!

III.

Ото було тими вечорами довгими осїнними, як вже стомить мене робота, заберу обойко до себе на колїна, та почну на добрий розум навчати; як вмю, так і навчаю... Розказую їм і про те і про друге — толкую ся

з ними. Отже, мій Андрійко хутко і заскучає; так він і варить ся: очи собі тре і позіхає і зітха. „Пустить вже, мамо!“ — просить ся. А скоро пустив, чого не згадає! І гомонить і пустує, поки й сон зможе. А Василько буде хоч цілечку ніч тую довгу ізо мною сидіти, мене слухаючи та мені в очи пильнесенько дивлячись. Поснемо. В ночі прокинеш ся — не спить Василько мій.

— Сину! Чому не спиш?

— Так... Не хочу!... Чого, мамо, ніч темна — невидна?

— Так Бог дав, дитино, що темно у ночі... Спи! — кажу йому, — спи!

Він і змовкне... Тільки довго ще неспокійно ворочаєть ся.

Було, як місяць в віконечко засьвітить, Василько дивить ся, очей не зводячи. А я од людей чула, що недобре, як на сонних дітей місяць сипле проміннем, — то й укриваю було їх і наказую Василькови: „Не дивись, Василечку, на місяць — не годить ся!“ Він і зітхне... То вже в ряди-годи упаде така нічка, щоб він спочив тихим духом, — або зовсім нема йому сну, або-ж сні неспокійні снять ся.

Андрійко не такий. Уже зоря занялась, вже й сонечко зійшло, а він міцним сном висипаєть ся, розкидав ся-розгорів ся... Як його з вечора трудно упорхати, так і піднять у ран-

ці. А прокинув ся він, мій пустунчик, — і гуком його в хаті аж сохи движать! Ну бігать, гомоніть, гайнувати, аж усе піде жужмом! А само таке радеє, веселе, миле!... Да то вже хоч жалко, не жалко, а треба впинить: і пострахавш було і покрикнеш на його...

Василько меншенький, а навчає старшого брата. Андрійко скорий був, палкий, як іскра, — то було тричі на день і більш посварить ся з дітьми на улиці, а то й побеть ся за яку пустоту.

— Андрійку! — каже тоді Василь, — а що ти невеселий?

— Бивсь, от що!

— Ото-то й бачиш, Андрійку, що за твою пустоту тобі й не минулось; а як би ти не заводивсь, то й не смуткував би тепер і не стыдно-б було, що тебе попобито!

А Андрійко йому своє:

— І так сидіть нудно!

Та знов югне з хати — і слід загув!...

Тихий був Василько, розсудливий. Хто його й на розум добрий наставляв, Господь його знає! Чи піде було, чи не піде до товариша, вже й повернувсь, вже й дома: не засидить ся, не заграєть ся ніде. Так і зріс на самоті сам із собою. Не говіркий був, не сьмішливий. У кого вже він вдав ся такий!

Андрійко, то всіх дівчат на селі знає. Ро-

бить і діло, щирим серцем робить, а годинку урве собі на гуляння парубоцьке! Сей же, як до чого став, — і очей не зведе і думки ні на що не зверне — уся душа його в роботі.

IV.

Діти мої, діти мої!

Пройшла в нас чутка — некрутчина сього року буде. Як я почула, наче мене холодом обняло.

Поглянула на своїх парубків — що то за хороші, за молоді, Боже мій добрий!

Одного ранку — бодай такого ніхто не оглядав! — сказано мені, що на черзі Андрійко у некрути...

Збираю останнє, споряжаю його... Яково то свою дитину на лихо, на біду виряжать! — Хто того не знає, нехай же мене спитає!... А він, то на моїх очах вже прив'яв... Де той погляд молодецький, де той всьміх веселий!

Чи мені-ж те оповідати, що не одна ненька стара хлопцеві серденько слізми вялила. Плакали і молоді очи за ним, за його гарною вродою! Любо він пісні виспівує було ясними зорями. Голос його по усьому селу розлягається. Отже й виспівав собі дівчину любу та гарну. Літньої пори, тихими та теплими ночами лежу було довго без сну, — думаю та горюю і чую було розмову їх тиху та любу... Споді-

валась я невісточку, як ластівочки, собі на втіху... Пішла моя сподіванка за некрутами!...

V.

Казано в середу везти новобранців по обіді. Сижу я та дожидаю тієї години, — коли вбігає мій Василько задиханий, блідий і за ним два чоловіки в хату.

— Пані-матко! Спорядіть обох: пан звелів і Василя брати.

Я віру не йму їм.

— Не буде сього! — таки на їх кажу. — Аже-ж пан сам людина божа!

— Ні, мамо, — промовить Василь, — так воно дійсне єсть, як вони тобі сказали!...

І всі мене вмовляють, а в мене серце наче замерло і чую, що говорять і бачу їх, а до серця ніщо мені не доходить.

VI.

Виїжджали три тройки. Усе новобранці. За ними рід іде, проважає. Сіла й я між своїми синами, їду. Шлях мигтить; гаї та поля на очи набігають...

І так мені стало ся, наче я дитина мала: не розумію нічого, не знаю не памятаю. Тільки як гляну на дітей, то страшно стане.

Приїхали до прийому, повели їх, а ми стоїмо, ждемо. Мене мов сон хилить, та бу-

дять мене — хто плачем, хто риданнем. Перших вивели моїх... Господи, Боже мій! Ти-ж у нас великий, ти-ж милостивий! Лучче-б я у землю поховала їх обох!...

VII.

Привели мене у темну якусь хатину — землянка, чи льох, чи що воно таке, не скажу. Якийсь москаль сидить: головач, розкошланий, невмиваний, під щотиною увесь, як іжак. Се буде їх старший дядько...

Кланяюсь, прошу! — Не оставте ласкою вашою, добродію, і моїх синів!

Даю йому, що змоглась, грошенят, ато полотна і на діток де що...

— Не журись, старушка! — прохрипів, — трошки ваші сини поскучають — без того не можна в сьвітї, а там злюбить ся — молодці будуть, от як і я, приміром кажучи!

Поглянула я тоді з пильна на його: червоний, обдутий якийсь він, очи в його якось померхли... Боже-ж мій!... А мої сини, мої голуби сизі! Що у їх душа тепереньки сьвята і погляд ясний і любі обличчя квіткою процвітають!...

VIII.

Попрощали ся. Провели мене діти за місто... От ще й досі, як вибереть ся літом день

гарячий, душний, то й згадаю собі те прощання наше : от, ідемо містом... позачинювані будинки, запиняні вікна скрізь ; за містом соснина темна, далека заступила шлях пісковатий ; суне перед очима по піску рипливий віз, на небі сонце пекуче...

ІХ.

Зосталась я сама-самісінька, недугуючи. Ні сну мені, ні одпочинку. Роблю через силу, нічого не знаю, не чую...

Минає рік і другий і п'ятий...

Обняла мене мов хмара чорна ; тільки й сьвітять ся мені, як дві зіроньки темної ночі : то дітоньки мої !

По Різдві, сижу я одного вечора, так вже у пізні лягови, пряду... На дворі завирюха, аж у вікна бє і сьвітло мигтить...

Коли — стук-стук ! Одчиняю — Василь !

— Василечку, синочку мій ! А Андрійко де ?

— Нема вже, мамо, Андрія ! Ліг Андрій, мамо, тай не встане вже !...

А я наче знала : я його що дня в Бога, що ночі оплакала !... А жити-б такому, та жити ! На виріст і на силу й на личко у батька удавсь : отже за батьком і на той сьвіт погнав ся !...

— Зстаріли ви, ненько !... Як вам тут жило ся ? Нужди прийняли ?...

— А так мені жило ся : устаю -- плачу і лягаю — плачу, так мені жило ся !

— Я, мамо, до вас умирати прийшов !...

Придивлююсь до його, лишенько моє!...
Воно й молоде, та вже надломлене!...

— Синочку мій! Бодай би я не діждала твого слова почути!

Отже то щира правда була, що він сказав.

Тане й тане мій Василько, як сьвічка. Полежав, похирів — та на весні й переставив ся. Де йому й жити було! Воно й росло так, аби слава, а тії виправки та походи силу з його усю вибрали...

— Не на те народивсь, моя мати, щоб мені людей на війні тратити! — було каже. — Не для таких, як я, війна і войовник з мене не жвавий!

Як вже в тяжкому недужі лежав, то все, було, дума та дума собі.

— О, Боже, Боже! — заговорить, — який у тебе сьвіт красний! А я й не наживсь у сьвітї, а я й не навчив ся, я й не знаю нічого!...

І в останню годину промовив :

— Не жив я, мамо, на сьвітї, тільки збирав ся жити!...

Молоде, то як косою скосило... А я зостала ся...

Х.

Тільки мені й потіхи, що коли присняться
ся мої дітки. Та все снять ся вони маленькими,
а парубками ніколи не присняться ся.

І як живії вони стоять перед душею мо-
єю: Андрійко веселий, кучерявий, ніби до хати
бігає та гомонить, а в хаті ясно-ясно! Василь-
ко над квітками та зіллями сидить, задумав ся...

Прокинусь — пусто! Робота дожидає;
треба жити, треба діло робити, треба терпіти
горенько...

Живу... Дивлюсь, як хата валить ся; чую,
що й сама я пилом припадаю, — якось туман-
ню, паче жива в землю вхожу.

Данило Гурч.

I.

Козаче село Глибове при самому Дніпрі, та облягли його височенні гори. Їхатимеш, то шлях тобі звиваєть ся бором густим таким, що й не проглянути, тільки над тобою сьвіт божий, округи імла пахуча; здалека щось гучить-гучить; коли, от, опахнув сьвіженький вітерець — і засиніє старий Дніпро поміж зелених комишів та червоного верболозу і повстають круті сиві гори. Тут і село як раз. Біліють хати, цвітуть городи. От мурована церква з високою дзвіницею, давня дуже; мур аж зазеленів! Вимощений цвинтар проріс травою.

Само за церквою стояла собі колись хата славна і садок і город при їй був добрий. Жив у тій хаті Охрім Поліщук із жінкою. Вона була здалека взята і така вже хороша, чорнобрива, а горда та пишна — Мати Божа! Іде було собі — як мальована: очи у землю спущені і не дивить ся.

Перво вони дуже багаті були. Що є найкраще намисто, або очіпок, або що, то вже Івга собі поченить. Мали всякого добра що й не злічити. Та не довго роскошували. Охрім був чоловік такий добрячий: аби кого побачив у біді, зараз виратує, хоч там як утратить ся. Розпозичав гроші то тому, то иньшому, ще до того й погуляти любив, тай не схаменував ся, як подвіре спустіло і ковані скрині спорожніли.

Зажурилась тяжко Івга, аж краса її зовяла: зстарілась, ходить похмура і дитинка її не втішає. Що вже яка була в її дівчинка хороша! — Вродилась, — каже — моя дитино, на горе та на лихо! Вік бідою збавиш дочко; біду і в домовину з собою положиш. — Усе було сумує та сумує, а дитиночка дивить ся матусі в вічи любенько й веселенько та в долонечки плеще — не розуміє.

II.

Час не спинаєть ся. Чимало літ минуло. Івга хоч і привикла трохи, та вже не та стала, що перше була. А дівчина виходилась у неї хороша, як маківочка повненька сьвіжа, як ягода лугова, а весела, мов та пташка співоча; а що вже правдива та щира душа! З роду-віку не чули, щоб кого обмовила, чи осудила, — така вже любяча істота була. Щоб там сварить ся з ким, як другі, то ні в сьвіточку! Чи

на вечорницях, чи в танку, чи дома — до всіх привітна і веселенька, як ясочка.

Сватає Наталю Михайло Бруй, парубок добрий і роду хорошого, а що вже кохав її щиро, то всі те бачили. Люде було любують на них, як зйдуть ся де на весіллї, або в танку до купи. Обое молоденькі й хороші, як повні квіти. — От коли-б Господь звів до пари! — було кажуть.

Отож послав Михайло сватів; дівчата вже в дружки прибирають ся та міркують яке то весілле в Наталі буде; аж тут свати із своїм хлібом повернулись: не оддають Наталі! Батько й рад би, та мати й слухати не хоче, що не багатий. Зажурив ся Михайло, плаче Наталя, та нічого робити! Попрощались молодята, пішов Михайло чумакувати. Така, бач, думка була: — Запрацюю щось, підможу ся, та візьму таки Наталю.

III.

Поки-ж він ходив по дорогах та чумакував, навернувсь инший, багач великий, Данило Гурч. Він таки з козаків був, та жив собі паном, мав свій хутір і степи, й поле, тільки що ходив у світї, в сивій шапці, — не хотїв у инше вбиратись. Якось йому крамарі, що наїздили до його дещо купувати, то й кажуть: — Братіку Данило! Всім би ти чоловік, та коли-б

ти оту свитину закинув та ходив по нашому у каптані.

— А щоб ви того не діждали, вражі сини! — гукнув на них. — Коли маєте мою одежину ганити, геть з мого двора! — То в силу бідолахи втеки од його.

Такий був яросливий, що Боже борони! Як розлютуєть ся, аж йому огневі іскри з очей скачуть і побіліє, як крейда. А був хороший із себе дуже: високе чоло гетьманське, брови так і говорять, очи карі, ясні, як зорі, і всміхнеть ся було так ласкаво, да разом і гордо й смутно, що аж за серце вколупне...

Він оставсь ізмалку сиротою: мати молододою вмерла, а батька вбито на війні. Розказували старі люде, що була ще в його сестра, хороша дівчина, та злюбилась із ляхом; брат того й не знав, тільки знала стара бабуся, що в їх жила і випестила обох. Що стара вже напоумляла Катрю — не послухала дівчина, та як брата не було дома і помандрувала з ляхом у Польщу. Приїжджає до господи, тай питає стару: — А де сестра? чому мене не стрічає? — А він сестру так жалував, як свою рідну дитину: тільки й на душі в його, що Катря, чим би то втішити сестрицю, як звеселити.

Питає він, а стара заплакала тай каже:

— Ніхто вже не стрічатиме тебе, мій со-
коле ясний, окрім мене старої!

— А що таке? Яка напасть? Де сестра?

Стара й одповістила йому, як злюбила-сь
Катря з ляхком, як не слухала ні вмови її, ні
просьби, ні грозьби.

— Вчора, — каже стара — у вечері при-
їхав їздець, вона вийшла, а я за нею побігла.
Звісно, молоде — хутче добігла, ніж я. Схопив
він її на руки тай помчав. Тільки й бачила!

— Чи не той се лях, що в Максимчиному
хуторі проживав?

— Той самий, голубчику! Усе було, куди
підемо, він на очи навертаєть ся.

Нічого більш не сказав Данило. Білий, як
та хустка, спустив очи до землі й думає. А да-
лі: — Прощавай, стара!

— Куди-ж ти, мій орле? Покидаєш мене
в тузі та в печалі! Чи хутко-ж тебе дождати?

— Хутко буду...

Впав на коня тай полинув і не було його
місяців зо два. Стара виглядає та плаче: —
Викохала, випестила, тай обоє покинули! —
Коли так одного вечора затупотіло в дворі,
вибігла стара, а Данило коня прив'язує.

— Ой сину мій, квіте мій! Де-ж се ти
й досі був? Чи не чув про сестру? Де вона,
моя пташечка? Яку то їй долю Господь дав?

А він мовчить, ні пари з уст.

Увела його в хату та аж злякалась: такий він став!

— Данилечку мій! Та який же ти страшний! Нездужав мабуть? Чи тебе дорога стомила?

— Утомивсь,— каже,— хочу одпочити.— Та хмурий, невеселий такий.

Потупала стара коло його — усе мовчить, тай одійшла.

Живуть вони у-двійці. Данило й не згадує про сестру, наче з роду її й не було, а стара вельми журить ся тай каже одного разу, важко зітхнувши.

— Де теперенька Катря моя мила? Хоч би ще мені побачити мою любку! Як то вона на чужині проживає?

Данило так, як і не чує.

— Данилечку! Чи ти одцурвавсь сестри, чи тобі не жалко, що ти й не згадаєш про бідну дівчину, а я заговорю, то ти з хати йдеш? Скільки вже благала тебе поїхати пошукати, де вона. Може той ляшок її покинув; може, нещаслива де тиняєть ся, та боїть ся вернутись. Чи ти-ж своє рідне покинеш у наругу людям?

— Не турбуй ся, стара, не буде твоя Катруся в нарузі!

— Деж вона? де-ж вона? Ти її бачив?

— Помяни її душу!

— Боже мій, Боже! Се ти сестру з світу

згубив ! Катрусенько моя нещаслива ! Пропав твій вік, як маків цвѣт ! Данило ! Великий тобі гріх !

— Годі, — каже, — бабусю, плакати : не поможеть ся !

— А він же де ?

— Спитай чорного ворона, що його кість розношує.

IV.

Отакий то жених був Данило Гурч, що посватав Наталю ; а Івзі не що в голові, як зять багатий.

Бідну дівчину наче блискавка опалила ; сама не своя.

— Мамо моя ! — плаче, — не губить мене, молоді, не топить з Гурчем. Лучче мені вмерти, як за ним бути.

Не слухає Івга дочки, присилувала. Повінчали, одбули весілля, випровадили молодих на господу. Стріла Наталю стара хлібом-сіллю : — Господине моя молодая : Нехай же тебе Господь щастить долею й здоровлем ! Щоб була здорова, як вода, а багата, як земля, а хороша, як рожа ! Ти нашу хату звеселиш і мене, стару, одмолодиш ! — Так то вже стара витає молоду, та радіє, аж плаче.

І Данило инший став, як одружив ся : вже не насуплені чорні брови і на устах ласкавий

усьміх. Полюбив щиро молоду жінку. Тільки молода полохлива, як пташеня з гаю : заговорить він — вона й очей не зведе, візьме її за руку — побіліє на личку і рука тремтить.

Живуть уже з півроку : все молода не привикає. Став супити знов чорні брови Данило і пильно й грізно часом дивить ся на молоду жінку.

Поховали стару ; ще смутнійше в хаті стало.

То було стара й заговорить і питає й пошуткує, бо дуже любила Наталю ; а тепер инший раз, то цілісінський день божий сидять, не промовлять і словечка : вона що-небудь робить, а він, підперши рукою кучеряву голову, не випускає її з очей, да так пильно й невесело дивить ся, що як серце холодне.

Одного разу просить ся вона до матери в гості, бо давненько не бачилась. Данило мовчить. Підняла очи, а він білий-білий, тільки очи блищать ; мов опалив її своїм поглядом, аж одхитнулась. Він усьміхнувся.

— А чи не прийшли Глибовські чумаки до дому ? — проговорив, да так глухо, мов не своїм голосом.

Наталя ледві стояла. Хочє сказати й не вимовить словечка. Він устав і вийшов з хати.

V.

А чумаки справді вернулись до дому, вернув ся і Михайло. Тільки Наталя того не знала і не виділа; а коли вже він і як і од кого довідав ся, що вона любилась із Михайлом, то Господь його сьвятий знає.

З того часу так то вже пильнував Наталю, що й ступня з хати не пускає. Чи робить вона де в садку та розважає себе, співаючи тихенько, чи в дворі господарює, — він усюди вродить ся і очей блискучих не зведе з Наталі, аж їй і страшно й сумно.

Вибираєть ся якось він до міста. Наталя провожає його, стоїть бліда й смутна, аж він сам жахнувсь, як поглянув. Обняв її кріпко й щиро! — Горе моє, Наталю! Не любий я тобі! Загубив я й тебе і себе!

Вона хотіла щось промовити, та тільки заплакала. Упав Данило на коня і помчавсь, не оглядаючись.

Зосталась Наталя сама, опорядила все на господарстві, вийшла в гай (а хутір їх у гаю в самому). Тихо й пусто округи. Шлях звиваєть ся гаєм... Тільки шумлять листя, щебечуть-джерготять пташки та шурхають ящірки в траві. А зелено і пахучо й сьвіжо! З липового зруба молоді паростки пустились, вигналась високо береза і шелестить осика тонким листом; із-за темного дуба то калинова квітка

витагнуть ся і червоний кетяг ягід горить, як жар; то колюча гайова рожа покаже дрібні листочки й пахучу квіточку; виносять ся хвоїнки, як стрілочки прямесенькі і горобина розкинула зелений намет і рясно на їй ягід червонозлотих. А усякого зілля, квіток! І копитник хрещатий, папороть розрослась купою; пахуча берізка коло сухого дуплиного пенька повилась і синій живокіст і кружало червоної смілки... Аж у очах мигтить!... Зверху сонце так і сипле теплим проміннем у темну гущовину, а з гущовини паше на тебе холодком...

Поглядає Наталя округи, тай облили її дрібнії сльози. — Ой сьвіте мій ясний, сьвіте мій прекрасний! — промовила піснею, — який мій талан нещасний!

Схилила голову на білу руку, плаче та згадує своє дідування: як то весело було й вільно! І спомянувсь їй ясноокий Михайло... який він тихий був, любячий...

— Піду я хоч одвідаю свою матусю, — думає. — Данило вернеть ся хіба завтра — не знатиме. Може, в-останнє попрощаюсь... Хоч побачу своє село, пройду улицею. Спізню, ся, то мати проведуть.

VI.

Схопилась тай побігла шляхом; а вже вечоріло і роса пала. Біжить, біжить Наталя,

серце беть ся, як не вискочить... Місяць зійшов ; ніч тепла й тиха... От і Дніпро блищить синьою хвилею і човни по березі розкидані, а там і перевіз ; за малу годинку перебігти можна — недалечко:

Коли чує Наталя, за нею женуть ся. Озирнулась — се Данило мчить ся... Наганяє вже... Не памятаючи себе, кинулась Наталя в воду й поплила Дніпром, як та рибочка.

Пригнавсь Данило : Не втечеш ! — крикнув, — не втечеш ! — Скинув човна на воду і поплив за нею ; нема весла — гребе гострою шаблею. Човен летить... та все не нажене Наталі. Уже вона й далеченько. Червона хустка пішла бистрою ; довга коса розпустила ся по воді, Данило і вловив її за ту косу шовкову... Як замахнув ся блискавою шаблею, тільки кров тепла зчервоніла сиву хвилю Дніпрову.

Загубив Данило жінку тай сам погинув... чи самохіттю, чи так уже Господь його покарав. Найшли обох рибалки в ранці. Вона змучена й сумна, а він гнівний, та грізний, Боже ! Як ухопив міцною рукою на довгу косу, то так рука й звела ся на віки. У купі так і знайшли обох. Коли-б таку горду душу та на добре Господь напутив ! Бо був він щирий і правдивий. Сам нікого не обіжав з роду тільки себе занастив перед Богом.

Свекруха.

I.

Жила колись у нашому селі удова Орлиха. Я ще була невелика дівчинка, не дуже-то що памятаю, а чула се од покійної матери — нехай царствує! Вони були сусіди з Орлихою, тин об тин. Мигаєть ся мені та Орлиха, мов у тумані: висока у червоному очіпку, все чорні брови здвигає.

Чоловік її давно помер; старшого сина в Туреччині вбито; менший при матері був, хазяйнував. Парубок на все село: гарний, хоч з лиця воду пити, жвавий, веселий і роботящий. Матір поважав, а стара гляділа й пильнувала його більш, ніж ока в лобі.

Задумала Орлиха свого Василя одружити, стала шукати людей. Де збіжать ся дівчата на улиці, або на могилі пустують — Орлиха тут і вродилась, прислухаєть ся, придивляєть ся...

— Не бери, — каже, — мій сину, бага-

тої — і самі ми не багатирі: шукай — щоб була покірنا та добра.

— Добре, мамо, вишукайте, яку треба, я й оженюсь.

Поки мати шукала, він собі сам знайшов. Був у Вишеньках на ярмарку і з того часу став туди учацати що-вечера. Мати постерегла перш усіх і довідалась: ходить Василь до Ганни Королівни.

— Сину мій, сину! каже, не бери тієї багачки: буде вона дуже гордувати; се батькова дочка, вимислива й пишна, — одцурайсь її.

Василь аж до землі припадає — просить. Нічого робити. Послали старостів; побрали рушники; справили весілля. Привезли молоду до свекрухи.

А посагу в її було, Боже мій, сьвіте мій! На девяти возах везли і в кожному возі по чотири воли сивих ішло. Запаски шовкові, пояси, як жар, кожухи шовком повишивані...

Молода в золотому очіпку; намітка як дим, тонесенька; червоні коралі аж до пояса. Всі задивились на неї: як повна рожа! Тільки стара Орлиха, стрічаючи хлібом-сіллю, якось невесело глянула невістці в вічи.

II.

Пожили вони рік. Спершу молода Орлиха на улицю виходила; було як заговорить, або

засьмієть ся — і старому веселійше стане ; а тоді далі й годі і не побачиш її: все в хаті, у господі. (Бачте, вони собі хату збудували на двоє: у одній молоді, а в другій — мати).

Хто питає стару Орлиху: — А що ваші дітки? Добру собі невісточку маєте?

— Звісно, як батькова дочка, — одкаже, або й нічого не говорить, наче не чує.

Якось моя мати поралась у хаті. Увійшла Ганна. Мати бачать — смутна дуже; сіли коло неї, тай кажуть: — Що се тобі, моя Галочко, очиці запали? Чого зажурилась?

Ганна сплеснула руками, а сльози покотились, як перлове зерно: — Не любить мене свекруха! Обмовляє мене, з сьвіту божого же не, дорікає, що я батькова дочка!... Татоньку мій! Як би ти знав, яка моя доля нещаслива буде, ти-б мене був ще в сповиточки у глибокій криниці втопив!

Мати розпитують, що, як там у них, за віщо сварка вийшла.

— Вона з першої години мене не злюбила. Зацаски мої найкращі шовкові попсувала: що возьму — вони в руках тліють: се вона, вона — я добре знаю! Чогось мені в скриню запорошила... і золоті очіпки мої потемніли, а пояси червоні полиняли... вона все добро мое переводить! Все до Василя: — Продай та продай ті воли! — (що од мого батька). А я ка-

жу: — Не хочу! На що продавати? — Василь правда, таки й не повів їх у ярмарок, а вона на мене напала ся: — А, вража дочко! Ти мене осиротила! Мій Василь від мене одцурав ся! Подожди, подожди! Я тобі добре оддячу!

— Покорись, Галю! — кажуть їй моя мати, — що-ж робити!

— На що к маю їй коритись! — крикнула Ганна, — не хочу! Я хто гукає, кажуть, так і одгукуєть ся!

III.

Однії ночі не спить ся матері. Чують — у сусідчиному садочку щось шепоче; відчинили вони віконце — прислухають ся.

— Галю, моє серце! — каже Василь, — чого се ти знов заплакана?

— Не кидай мене одну, Василю! Я не тямлю, як без тебе й переднювала! Тяжко та сумно мені!

— Що-ж тобі, моя рибочко? Може мати? Я її прохав, як вибирав ся, що-б тебе не смутила.

— Вона мені й словечка не промовила, Василю, цілісінький день у вічі не глянула. Смутно, сумно було в хаті!

— Що та Орлиха виробляє! — подумали собі мати. — А здаєть ся й розсудлива людина.

IV.

Надійшли жнива, достигла Василева пшениця — така гарна, колос у колос. Наша нива коло їх і мати разом з Ганною в поле виходили. Одного ранку ждали-ждали тай самі пішли. Ганна надійшла вже по обіді і така бліда — хитаєть ся; мати аж злякались. Що се їй стало ся?

— Чогось мене коло серця пече, як огнем, — каже Ганна, — і встояти не можу! Ледви до ниви доплела ся.

— А що свекруха? — питають мати?

— Ой тіточко моя любенька! Сьогодні у ночі я її бачила в нашій коморі. Прокинулась, а вона стоїть проти місяця, біла така, розхрістана. Я крикнула — вона з комори.

— Се тобі так здалось, моя дитино! Чого-б то вона у ночі прийшла?

— Ні, ні, бачила я її добре!

— І Василь бачив?

— Василь не ночував дома, виїздив... І він не йме мені віри... Не нажну я й снопика сьогодні; не здужаю й рук підняти. Виглядатиму Василя; казав — прийде над вечір, то й доведе мене до дому.

V.

Мати пішли жати. Над вечір придивляють ся — не видно Ганни: чи не до дому пішла?

Питають ся других жничок — не бачили, що-б ішла ; гукають — не озиваєть ся ; до того місця, де вона була — нема. Що за диво! Коли-ж ходячи поміж копами і найшли... Лежить вона, неначе спить; хороша й сьвіжа, як квітка. У головах снопок пшениці, ручки навхрест зложила... Вечір Господь дав такий ясний, тихий; лежить, як жива у пшениці, аж колося над нею похилилось...

Побігли до Василя, — він недалечко й був, косив ; стріли його -- йде такий веселий до неї ! Як же побачив свою Галю неживу, підняв косу та черк себе ! Ніхто не вспів і оком змигнути... Тут коло неї і впав.

VI.

Кинулись до сторої Орлихи. Стріла вона мою панї-матку іще на воротах, неначе ждала. Мати кажуть : — Невістка ваша вмерла ! — Стара сціпила зуби і вдарилась у поли руками : — Що-ж робити ? судилось ! — каже. Не заплакала, нічого, тільки, біла стояла, як липина.

Мати злякались і не знають, як про сина сказати ; а тут їх і несуть... „От, обох несуть“, кажуть мати.

Вона як крикне : — Як обох ?

— Бабусю і Василь ваш не живий !

Як вона кинеть ся, як побіжить : Мало

з рук у людей мерця не вибила; схопила його за голову і кричить над ним... Да й страшна-ж вона була! Без хустки, сиві коси тріпають ся по плечах, розхрістана, уся в крові; ходить, ходить коло сина і все кричить, мов Господь їй розум одібрав.

Убрали молодих, положили поруч на столі; хто пішов до дому, хто зоставсь на ніч. Дивлять ся — нема старої Орлихи, як у землю ввійшла! Да вже на другий день знайшли під тином неживу: синя, синя, як бузина.

Молодих у купці поховали; стару оддалік. Хата їх так і розвалилась пустокою: ніхто не купив, бо, кажуть, що-вечора, як місяць зійде, по тому дворищу тиняєть ся молода Орлиха. У глупу ніч сяде проти місяця, зложить білі руки, піджидає свекрухи, тай докоряє їй: — Ти мене, молоду, з сьвіту звела, стара Орлихо!

Галицка Накладня
Якова Оренштайна в Коломії

отворила власне

**НОВУ УКРАЇНСЬКУ
ДРУКАРНЮ**

після найновіших вимог друкарської
техніки, заосмотрену великим вибором
:-: нових українських черенок. :-:

Друкарня ся є найбільшою друкарнею на По-
кутю, з найновішими друкарськими машинами
стеоретичнею і мотором. Поручає ся отсим ся
друкарня до виконувания всіх робіт в обсяг
друкарства входячих, причім завважає ся, що
ціни тих робіт будуть найнижші.

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.

Перший Атляс в українській мові!

Проф. Др. Мирон Кордуба :

АТЛЯС

географічний 24 картин.

Се перший атляс в українській мові на цілій Україні. Виданє то було получене з великими трудностями і коштами, але накладня не жалувала нічого, щоби лише наша українська молодіж могла дістати атляс в своїй рідній мові.

Ціна брош. Дол. 1., опр. в полотно Д. 1·40

Атляс оброблений після найновіших здобутків на поли географії.

Дальші виданя в тім напрямі суть в приготованю.

Загальна бібліотека.

Кожде поодинокє число коштує 30 сот.
Кождий томик елеґанцко брошурований
==== можна набути окремо. ====

До тепер появили ся отсі томики :

- 1—6. Б. Лепкий : Начерк історії української літератури (до нападів Татар.)
7. Ів. Левицький Нечуй : Запорожці.
8. Ля-Фонтен : Байки (з 4 образками.)
- 9—11. Карпенко-Карий : Суєта (зі вступом Б. Лепкого)
- 12—14. Літературні характеристики укр. письменників : І. Іван Франко (Поезії) нап. А! Крушельницький.
- 15—16. С. Руданський : Сьпівомовки (зі вступ. Лепкого.)
17. М. Вовчок. Девять братів і десята сестра Галя.
- 18—20. Ахеліс. Начерк социольогії.
21. Д. Н. Мамін-Сибіряк : Чутлива совість.
- 22—23. Фрідріх Ніцше : Так мовив Заратустра. Часть I.
- 24—25. Фрідріх Ніцше : Так мовив Заратустра. Часть II.
- 26—27. Юрий Кміт. В затінку й на сонци.
- 28—29. Збірник Народних пісень і дум.
- 30—33. Чайківський. Всесь. Історія I. Старинна Історія.
34. Кіплінг : От собі казочки (з двома ілюстр.)
- 35—36. Кіплінг : От собі сторійки (з трома ілюстр.)
37. Берзон : Новоженці, комедія в двох діях.
- 38—39. Ніцше : Так мовив Заратустра Часть III.
40. Байки Езопа (з чотирьма ілюстрациями).
- 41—43. В. Барвінський : Скошений цвѣт, повість.
- 44—47. Др. І. Раковський : Психольогія.
48. Андреев Л. Три оповіданя.
- 49—50. Карпенко-Карий : Хазяїн, Комедія.
51. Вовчок : Сестра, Козачка, Чумак (оповіданя.)
52. Б. Берзон : Понад сили, (Драма.)
- 53—56. Чайківський : Всесьвітна історія II. (серед. віки).
- 57—59. Ніцше : Так мовив Заратустра Ч. IV. (конець).
60. Марко Вовчок : Від себе не втечши, (оповіданя.)
- 61—62. Г. Ібсен : Будівничий Сольнес, Драма.

- 63—64. Гоголь : Тарас Бульба, повість з ілюстр.
65. Руданський : Цар-соловей. Казка.
66. Молієр : Лікар-Шуткар, жарт в 1 дії.
67. Котляревський : Наталка Полтавка, укр. опера.
- 68—72. Чайківський : Всесвітня Історія III. Нововічна.
- 73—74. Николишин : Розладде. (Драма).
75. Вовчок Кармелюк, Невільничка, (оповідання).
- 76—77. Ієновефа, опов. (з образк.)
78. Куліш : Оріся, — Дівоче серце. Січові гості.
79. Ольга Кобилянська : Некультурна (новеля).
80. " " Мелянхолійний валець.
- 81—84. Франце : На білих скалах, повість.
- 85—86. Л. Толстой : Живий труп. Драма.
- 87—91. О. Барвіньський : Образки з розвитку Русинів.
92. Яричевський : Княгиня Любов, Драма.
93. Вовчок : Сон. Одерка, Чари, Ледащиця.
- 94—98. Б. Лепкий : Начерк іст. україн. літер. Книжка II.
99. Вовчок : Інститутка.
- 100—103. В. Антонович : Коротка історія Козаччини.
104. Аверченко : Гуморески.
105. Барвінок : Русалка.
- 106—107. Богдан Лепкий : Літературні характеристики укр. письменників : П. М. Шашкевич. З ілюстр.
- 108—110. Куліш : Чорна Рада. (Повість) з ілюстраціями та вступом і поясненнями Б. Лепкого.
111. Толстой : Полонений на Кавказі. Правд. подія.
- 112—113. Верґзон : Вступ до метафізики.
114. Анатоль Франс : Комедія про чоловіка що оженився з немовою. Жарт в 2 актах.
- 115—120. Олександр Барвіньський : Образки з громадянського і письменського розвитку Русинів II. часть (з 12 портретами, 13 картинами).
- 121—123. Кобилянська О. : Земля I. Повість.
- 124—126. " " " II.
- 127—128. Шов. Б. : Цезар і Клеопатра. Історія.
129. Вовчок М. Не до пари. Два сини і інші оповід.

 ДАЛЬШІ ТОМИКИ В ДРУКУ.

Кождий томик можна набути також в гарній картоновій оправі. Тоді коштує дорозше о 20 до 40 сот. Гроші треба висилати наперед.

583377

LU Vovchok, Marko (pseud.)
V9739ned.2 Не до пари.

Transliterated: Ne do pari.]

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

